

شناسه گزارش

عنوان :

کشت فراسرزمینی و امنیت غذایی

تهیه کننده : محبوبه رفیعی امام

ناظر علمی: دکتر داود داودی

تاریخ انتشار : اسفند ماه ۱۴۰۰

واژه های کلیدی : امنیت غذایی، کشت فراسرزمینی، توسعه کشاورزی، توسعه ملی

نشانی : البرز، کرج، مهرشهر، بلوار ارم، بعد از سه راه شهرداری، نبش صد غربی، ساختمان آناهیتا، طبقه دوم

چکیده

«کشت فراسرزمینی» یا «کشاورزی در کشورهای دیگر» یکی از شیوه های نوین در صنعت کشاورزی جهان برای استفاده حداکثری از زمین های قابل کشت در کشورهای دیگر، تحقق امنیت غذایی و افزایش تولید محصولات کشاورزی است که در سالهای اخیر موردتوجه بسیاری از دست اندرکاران کشوری قرار گرفته و از آن به عنوان یکی از راههای گسترش تولید در حوزه کشاورزی می توان نام برد. خشکسالی های پی در پی سال های اخیر، کمبود منابع آبی و بیکاری کشاورزان ضرورت رویکرد به کشت فراسرزمینی به عنوان یکی از مناسب ترین گزینه های پیش رو را بیش از پیش هشدار می دهد.

کلمات کلیدی: امنیت غذایی، کشت فراسرزمینی، توسعه کشاورزی، توسعه ملی

مقدمه

به گزارش سازمان ملل، از سال ۲۰۰۸ و به دنبال بحران اقتصادی جهان و افزایش قیمت مواد غذایی و انرژی، کشاورزی در کشورهای دیگر روند تندتری به خود گرفت. بنابر اعلام سازمان ملل، مراکز هدف، کشورهای هستند که زمین و آب زراعی دارند که از جمله آنها می توان به کشورهای آفریقایی، جنوب آسیا، آسیای مرکزی، آمریکای لاتین، روسیه، اوکراین و استرالیا اشاره کرد. افزایش اشتغال، توسعه تکنولوژیکی، افزایش مزایای تجاری، ایجاد بازارهای جدید و کمک به تقویت اقتصادی محلی از مزایای این فعالیت در کشورهای هدف عنوان شده است.

ایمنی و امنیت غذایی به مفهوم دسترسی تمام مردم به غذای سالم و کافی یکی از موارد مهمی است که از سوی مسوولان کشورهای مختلف دنیا به کار گرفته می شود. بعضی کشورها با بالا بردن بهره‌وری کشاورزی و سرمایه گذاری زیربنایی در این صنعت به این مهم واکنش نشان داده‌اند در حالی که بعضی دیگر ضمن توجه به بهره‌وری در صنعت داخلی کشاورزی، به کشت‌های فراسرزمینی روی آورده‌اند.

در زمینه تامین و بهبود امنیت غذایی، کشورها متناسب با ظرفیت ها و توان سرزمینی و روابط خارجی خود به اتخاذ راهبردهای متفاوت می پردازند. به طور کلی تامین امنیت غذایی برای کشورها به دو روش قابل دستیابی است؛ در روش اول برای خود کفایی در محصولات کشاورزی و تامین نیازهای داخلی از منابع سرزمینی خود تلاش می شود و در روش دوم تاکید بر خوداتکایی و تکیه بر تامین بخشی از نیاز غذایی از تولیدات داخل و تامین کسری نیاز از محل واردات مواد غذایی است. سه راهکار برای مقابله با بحران آب کشور در بخش کشاورزی می توان در نظر گرفت که شامل کاهش سطح زیر کشت محصولات آب‌بر، افزایش سطح زیر کشت گونه‌های مقاوم به خشک‌سالی و توسعه کشت فرا سرزمینی است.

امنیت غذایی و کشاورزی

در دهه های اخیر، امنیت غذایی به یک مشکل جهانی تبدیل شده است. از این رو، شناسایی و معرفی شاخص جامعی که بتواند تصویر صحیحی از وضعیت امنیت غذایی کشور ارائه نماید، ضروری به نظر می رسد. در اجلاس جهانی غذا در سال ۱۹۹۶، تعریف بسیار جامعی از امنیت غذایی مطرح گردید: «تمامی افراد در همه زمان ها، توانایی دسترسی فیزیکی و اقتصادی به مقدار کافی از مواد غذایی سالم و مغذی که نیازها و ترجیحات غذایی برای زندگی سالم و فعال آن ها را تامین نماید، داشته باشند.»

در ایران نیز توجه به امنیت غذایی همواره یکی از اهداف عمده برنامه های توسعه روستایی و کشاورزی بوده و دولت اقدامات نسبتاً وسیعی را برای بهبود آن انجام می دهد. مفهوم امنیت غذایی بسیار گسترده است و به وسیله تعامل دامنه ای از عوامل زیست شناختی، اقتصادی، اجتماعی، کشاورزی و فیزیکی تعیین می شود.

با توجه به مفهوم امنیت غذایی به عنوان یکی از وجوه اصلی امنیت انسانی و افزایش پیوسته جمعیت و سیر فزاینده نیاز به مواد غذایی، کشورهای مختلف با ارائه راهکارهای متعدد سعی در بالا بردن امنیت غذایی جامعه خود دارند. اهمیت جایگاه این مفهوم در مقوله امنیت انسانی، اهمیت بخش کشاورزی را به عنوان مهم ترین بخش در تامین امنیت غذایی روشن می کند. و از این رو، کشت فرا سرزمینی با توجه به کمبود منابع آبی در ایران، محدودیت در فعالیت های بخش کشاورزی و جلوگیری از بروز مشکلات جدی در پایداری امنیت غذایی در کشور مورد توجه وزارت کشاورزی و دولت قرار گرفته است.

تعریف کشت فراسرزمینی

کشت فراسرزمینی¹ یا به زبان ساده تر کشاورزی در کشورهای دیگر، به معنای کاشت انواع محصول در دیگر کشورها و واردات آن به کشور متقاضی است که زمینه رونق تولیدات کشاورزی و ایجاد امنیت غذایی را برای آن کشور فراهم می‌کند. از این رو، کشورهایی که از محدودیت منابع داخلی (آب و زمین) رنج می‌برند، توسط این روش و با اجاره اراضی در سایر کشورها، اقدام به تولید مایحتاج خود می‌کنند و راهکاری جایگزین برای تامین محصولات کشاورزی و مواد غذایی در کشور به شمار می‌آید.

کشت فراسرزمینی

در ایران برای رسیدن به امنیت غذایی از منابع داخلی، با توجه به ضعف‌های موجود در بخش کشاورزی می‌توان به پاره‌ای از رهیافت‌های توسعه کشاورزی مانند تنظیم الگوی تولید متناسب با وضعیت اقلیمی، کاربری اراضی و قابلیت‌های منطقه ای سرزمین در راستای کاهش هزینه‌های تولید، تجارت محصولات کشاورزی جهان با بهبود کیفی تولیدات و افزایش قدرت رقابت پذیری در بازارهای منطقه ای و جهانی، گذار از کشاورزی معیشتی به کشاورزی علمی و تجاری، توسعه کمی و کیفی زیرساخت‌های مربوط به فناوری‌های نوظهور از جمله ماهواره‌ها، اطلاعات، ارتباطات، آموزش‌های مجازی تجارت الکترونیک، سامانه اطلاعات جغرافیایی و تکمیل زیرساخت‌ها و تاسیسات فنی آبیاری اشاره کرد (Mobini Dehkordi, 2008). برای تحقق امنیت غذایی پایدار، علاوه بر رهیافت‌های یاد شده، رهیافت دیگری نیز از آغاز قرن جاری مورد استفاده کشورها از جمله ایران قرار گرفته است. در ایران از سال ۱۳۹۲، این رهیافت با عنوان «کشت فراسرزمینی» شناخته شد. هدف از کشت فراسرزمینی تولید پایدار و بلند مدت محصولات اساسی کشاورزی مانند گندم، جو، برنج، ذرت و دانه‌های روغنی مورد نیاز یک کشور در کشورهای دیگر و انتقال آنها به داخل به منظور مصرف و با استفاده در تولید محصولات مصرفی نهایی است. محدودیت منابع آب شیرین و خاک حاصلخیز، کمک به حفظ منابع کشاورزی، عدم اطمینان به بازارهای بین‌المللی برای تامین تقاضای داخلی مواد غذایی و تقویت بنیه امنیت غذایی کشور در رقابت‌های بین‌المللی از جمله دلایل روی آوردن کشورهای در حال توسعه مانند ایران به کشت فراسرزمینی است (khaledi et al., 2014).

کشت فراسرزمینی در دنیا

کشورهای آمریکا، انگلستان و چین در کشت فراسرزمینی پیشرو هستند و با در اختیار گرفتن زمین‌های کشاورزی کشورهای غیر، از طریق خرید یا اجاره، به تولید محصولات مورد نظرشان می‌پردازند. آمارها و مطالعات جهانی نشان می‌دهد بیشتر کشورهای توسعه یافته آمریکای شمالی و اروپا، قدرتهای نوظهور آسیا و کشورهای صادرکننده نفت خاورمیانه، عمده خریداران زمینهای کشاورزی بوده‌اند و از طرف دیگر کشورهای فروشنده یا اجاره دهنده زمین‌ها، عمدتاً از کشورهای آفریقا و آسیای جنوبی هستند.

1. extraterritorial cultivation

کشت فراسرزمینی در ایران

آنگونه که مشخص است دلایل اصلی انجمن کشت فراسرزمینی بیشتر به سمت محصولاتی نشانه می‌رود که امکان تامین کافی آنها در کشور وجود ندارد؛ از جمله آنها می‌توان به کنجاله سویا، جو، برنج، ذرت و دانه‌های روغنی اشاره کرد. از طرفی کشورهای همجوار همچون روسیه و قزاقستان و همچنین ترکمنستان به دلیل شرایط مساعد آب و هوایی و حاصل‌خیزی و در نظر گرفتن این مساله که ارزش آب بسیار پایین است و همچنین داشتن مرز آبی و خاکی که هزینه نقل و انتقال را پایین می‌آورد، مطلوب کشت هستند.

توجه به کشت فراسرزمینی از موضوعاتی است که در لایحه بودجه بخش کشاورزی مورد توجه قرار گرفته است، اما اجرای این بند از بودجه مستلزم تخصیص منابع اعتباری لازم و کشت قراردادی است. در لایحه بودجه ۱۴۰۱ به توسعه کشت فراسرزمینی پرداخته شده است. دولت مکلف شده است در واردات محصولات کشاورزی و دامی در شرایط مساوی اولویت خرید خود را از شرکت‌های ایرانی فعال در حوزه کشاورزی فراسرزمینی قرار دهد.

مزایا و معایب استفاده از کشت فراسرزمینی

<p style="text-align: center;">نقاط ضعف</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ نامشخص بودن و عدم شفافیت معاملات ▪ اگر سرمایه‌گذاران و فعالانی انتخاب شوند که شایستگی‌های لازم را از هر جهت نداشته باشند ممکن است باعث ایجاد رانت و رانت‌خواری شود. ▪ مبادلات پولی بین ایران و کشورهای هدف که با توجه به اعمال تحریم‌های بین‌المللی باید به صورت مضاعف و همه‌جانبه مدنظر قرار گیرد که از دیگر نقاط ضعف این نوع کشت است. 	<p style="text-align: center;">نقاط قوت</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ جلوگیری از هدر رفت آب ▪ افزایش تولید ▪ تامین امنیت غذایی ▪ تبدیل فن و دانش به محصول ▪ افزایش اشتغال ▪ افزایش مزایای تجاری ▪ ایجاد بازارهای جدید ▪ کمک به تقویت اقتصاد محلی
<p style="text-align: center;">تهدیدات</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ تغییر شرایط اقتصادی-اجتماعی کشورهای میهمان و میزبان ▪ بروز بحرانهای پیش‌بینی نشده ▪ خطر از دست دادن زمین کشاورزان خرده‌پا به دلیل روابط نابرابر قدرت در معاملات 	<p style="text-align: center;">فرصت‌ها</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ افزایش سرمایه‌گذاری برای توسعه بخش کشاورزی ▪ ایجاد شیوه جدید کشاورزی ▪ توسعه تکنولوژیکی ▪ بهبود زیرساخت‌های توسعه روستایی

نتیجه گیری و پیشنهادات

کشت فراسرزمینی در دنیا راه میانبری برای توسعه کشاورزی محسوب می شود و بسیاری از کشورها بیش از یک دهه است که بخش اعظمی از محصولات کشاورزی مورد نیاز خود را از این طریق تامین می کنند. ایران به سبب قرارگیری در کمربند خشک جهانی، تغییرپذیری شدید اقلیمی، بارش به میزان یک سوم متوسط جهانی، خشکسالی های متعدد و مصرف بالای آب، نیازمند ایجاد تنوع کشت در محصولات غذایی و کشاورزی به روش های متنوع است و کشت فراسرزمینی راهکار نجات ایران از بحران آب به شمار می آید. به باور کارشناسان، کشت فراسرزمینی می تواند راهکاری جایگزین برای تامین محصولات کشاورزی و مواد غذایی در کشور به شمار آید. در خصوص کشت فراسرزمینی پیشنهاداتی به شرح زیر ارائه می شود:

۱. آگاهی سرمایه گذاران از شرایط و اوضاع کشورهای هدف از منظر نحوه تملک و اجاره اراضی و قوانین مرتبط بر آنها برای کشت فراسرزمینی دارای اهمیت است.
۲. برای تشویق سرمایه گذاری در این عرصه و تسهیل واردات محصولات تولیدی، دولت سیاست هایی از قبیل پیش بینی منابع برای اعطای تسهیلات به بخش خصوصی، تسهیل خروج سرمایه ارزی اولیه و تعیین تعرفه های ترجیحی برای واردات محصولات تولیدی، را در دستور کار خود قرار دهد.
۳. جهاد کشاورزی میزان نیاز کشور به محصولات اساسی را برای کشت فراسرزمینی اعلام کند.
۴. حل مشکلات گمرکی، مهمترین ضرورت در راستای کمک به توسعه کشت فراسرزمینی می باشد.
۵. ارائه اطلاعات و مشوق های لازم به متقاضیان کشت فراسرزمینی.
۶. ارائه تسهیلات لازم در خصوص امور کنسولی و اخذ روادید، اقامت و کار برای متقاضیان در کشورهای هدف.

فعالان حوزه کشت فراسرزمینی می توانند از طریق نوآوری، توجیه اقتصادی این نوع کشت را افزایش دهند. برای رسیدن به این هدف لازم است جزئیات مساله کشت فراسرزمینی مدنظر مسئولان و تصمیم گیران قرار گیرد؛ چراکه در غیر این صورت، این مزیت ها می تواند تهدیدهای فراوانی را برای امنیت غذایی کشور در پی داشته باشد.

منابع

۱. کلباسی، علی اصغر و همکاران (۱۳۹۸)، واکاوی الزامات تحقق کشت فراسرزمینی برای بهبود امنیت غذایی در ایران، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، شماره ۱۱۰.
۲. موسسه مطالعات راهبردی شرق <https://www.iess.ir/en/note/2377>
۳. وب سایت خبرگزاری صدا و سیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>
4. Food and Agriculture Organization of the United Nations. The state of food and agriculture. Rome, Italy: Food & Agriculture Org; 1998.
5. Khaledi, K., Shemshadi, K., Helali, A., Haghani, F., Malayeri, F.A., Sheikhal, M., Pasban, F., Turkashvand, Z., Khazae, A., Farzam, K., Faryadras, V. and Ghorbani, A. (2014). Overseas agriculture: agricultural production capacities in neighboring countries and major trading partners (Vol. 1). Tehran: Agricultural Planning, Economics and Rural Development Research Institute (APERDRI), (Persian)
6. Mobini Dehkordi, A. (2008). A new approach to the strategy of food security in Iran. Tehran: The Supreme National Defense University Publication. Available at: www.SNDU.AC.IR